

Omul - chip al lui Dumnezeu și chip al animalului

1. Ce îl deosebește pe om de animale?

Există o mulțime de încercări de a-l defini pe om. Pentru Aristotel, omul era un *animal social*. Pentru Bergson și Blaga, un *animal care fabrică unelte*. Pentru Feuerbach, *omul este ceea ce mănâncă*. În sfârșit, pentru Darwin și adepții lui, omul nu este decât o prelungire a maimuței, iar Thomas Hobbes face o afirmație care pare să curme orice aspirație la noblețe a omului. Pentru el, *omul este lup omului*.

Unii, precum Nietzsche, pun la baza ființei umane voința de putere, iar Freud vede în om un ghem de instincte peste care domnește sexualitatea, care determină orice activitate a omului (libido). Omul mai este văzut de unii și drept un animal care iubește frumosul. Desigur, această afirmație, precum și cea a lui Pascal, care pune în față raționalitatea și conștiința morții, par să nu excludă din alcătuirea ființei umane și un oarecare fior metafizic.

În ce ne privește, credem că toate aceste afirmații se potrivesc omului, însă nici una din ele nu poate fi luată drept adevăr cuprinzător. Da, omul este un animal - dar un **animal îndumnezeit**! Astfel rezumă teologul grec contemporan, Panayotis Nellas,² concepția generală a Sfinților Părinți despre om. Și aceasta este singura însușire dintre toate câte i se pot atribui omului, capabilă să-l smulgă din lumea animală și să-l înalțe deasupra ei. De aceea vom încerca să o desfășurăm.

Se pare că a vedea în om doar un animal cu conștiința morții, nu înseamnă a-l deosebi de ființele iraționale. Chiar dacă l-am numi animal care se roagă, totuși nu am rezolva mare lucru în acest sens. Pentru a fi om, este nevoie de mai mult.

Experiența științei moderne dovedește că animalele pot fi mai mult decât s-a crezut multă vreme despre ele. Fără să acceptăm unele exagerări care se fac în acest sens, potrivit cărora animalele pot deveni superioare omului, ținem totuși să amintim un pasaj interesant al Psalmistului. În psalmul 103, “puii leilor mugesc ca să apuce și să ceară de la Dumnezeu hrana lor” (22). Iată un amănunt de scandal atât pentru materialști, cât și pentru misticii minori care, atribuind omului trăirea metafizică, gândeau că l-au separat pentru totdeauna de lumea animală. Animalele se roagă, trăiesc o relație tainică cu Dumnezeu, iar Dumnezeu le poartă de grijă, deoarece ele sunt destinate omului - făptura iubită a lui Dumnezeu, rodul iubirii Creatorului. De aceea Noe primește poruncă să ia cu sine în corabie nu doar din “animalele curate”, ci chiar și din cele “necurate”, câte o pereche,

“ca să le păstreze soiul pentru tot pământul” (Fc. 7, 2), iar proorocul David spune: “oameni și dobitoace vei izbăvi Doamne” (Ps. 35, 6).

Animalele se supun poruncilor Dumnezeiești, încât Dumnezeu își face cunoscută voia Sa oamenilor prin intermediul animalelor. Atunci când Valaam vrăjitorul, împotriva voii lui Dumnezeu, s-a pornit pe asina sa ca să-i binecuvânteze pe moabiți, “Îngerul Domnului s-a sculat, ca să-l mustre pe cale”. Moise ne spune că asina a văzut Îngerul Domnului, pe care Valaam nu-l vedea (și de aceea o bătea, căci asina în tot felul se împotriva să mai meargă). Și iată că “Domnul a deschis gura asinei, și aceasta a zis către Valaam: “ce ți-am făcut eu, de mă bați acum pentru a treia oară?”. În cele din urmă, Îngerul se arată și lui Valaam. Acesta cade cu fața la pământ, iar cuvintele pe care le aude din gura îngerului sunt acestea: “De ce ai bătut asina ta de trei ori? Eu am ieșit să te împiedic, deoarece calea ta nu este dreaptă înaintea mea; și asina, *văzându-mă* pe mine, s-a întors de la mine de trei ori până acum; dacă ea nu s-ar fi întors de la mine, eu te-aș fi ucis pe tine, iar pe ea aș fi lăsat-o vie” (Num. 22, 21-33).³

Iată că Dumnezeu preferă să se arate mai degrabă și să cruțe un dobitoc decât un om care Îi este dușman, în cazul dat, vrăjitorul Valaam. Cu toate că nu putem spune despre Valaam că nu avea cunoștință de Dumnezeu și nici măcar că nu se ruga Lui (căci ni se relatează mai sus că se ruga), totuși vedem că, prin atitudinea sa, om fiind, se coboară mai jos decât dobitoacele.

Așadar, ce este aceea ce îl ridică pe om deasupra animalelor?

2. Omul e o ființă teologică

Dacă am văzut că și animalele se roagă (și se știe că au și conștiința morții), despre om trebuie să spunem că el nu numai că se roagă, ci are posibilitatea să devină ca și Dumnezeu, și nu numai că are conștiința morții, dar are puterea, dată de Hristos, să devină nemuritor! Așadar, ceea ce îl deosebește pe om de dobitoc, este calitatea de a-și însuși o învățatură *concretă și corectă* despre Dumnezeu, pe care să o transmită și altora. Omul are sădită în ființa sa nevoia de a răspândi știința despre Dumnezeu, exprimată în psalmul 50: “învăța-voi pe cei fărădelege căile tale, și cei necredincioși la Tine se vor întoarce”. Îndeplinind această condiție, omul începe să nu mai fie dobitoc, pentru a deveni ceva mai mult.

În persoana lui Valaam, pe care Dumnezeu îl tratează ca pe o ființă inferioară asinei, credem că se are în vedere *omul eretic*, dușman al lui Dumnezeu. Acesta, deși se roagă, se roagă greșit. Și din această cauză, el nu este o **ființă teologică**⁴, degradând (vom vedea mai târziu de ce) mai jos decât asina sa. “Teolog este cel care se roagă corect”, spunea Evagrie Ponticul. Iată deci prima însușire pe care o are omul, dar nu o au animalele, aceea de a avea o învățatură (concretă și corectă) despre rugăciune și despre Dumnezeu. Această învățatură nu poate să existe în afara Bisericii,

în care Dumnezeu “Și-a dat întâlnire cu oamenii” și care, după chipul unicității lui Dumnezeu, este una și indivizibilă. Această Biserică este Biserica de Răsărit.

De unde are omul această învățătură pe care nu o au dobitoacele? Căci anume în aceasta credem că se manifestă în primul rând raționalitatea omului în comparație cu animalele, “întrucât frumusețea firii [umane] o formează tocmai puterea de cuge-tare”.⁵ Și aici ajungem la punctul de plecare al oricărei discuții teologice despre om.

Omul este chip [icoană] al lui Dumnezeu. De aceea, el nu numai că are tendința de a-L cunoaște și de a-L propovădui [și lauda] pe Dumnezeu, ci are sădite în ființa sa însușirile lui Dumnezeu, ca într-o oglindă.⁶ Vorbind despre măsura în care aceste însușiri ale lui Dumnezeu au fost investite în om, Sf. Grigorie de Nyssa e de părere că singura diferență dintre Dumnezeu și om este aceea că Primul este necreat, pe când al doilea este creat de Primul.⁷ “Dumnezeu, spune Sfântul, nu-și arată bunătatea doar pe jumătate, dăruind omului doar o parte din bunătățile Sale și păstrând pentru Sine în chip invidios cealaltă parte, ci își arată suprema bunătate tocmai prin aceea că l-a adus pe om din neființă la viață și l-a copleșit cu tot felul de daruri”.⁸ Omul este rodul iubirii lui Dumnezeu, de aceea îl și răsfată cu daruri atât de mari. Darul suprem pe care îl primește omul este nemurirea și voia liberă, având “o superioritate vădită prin libertatea sa neîngrădită”.⁹ Desăvârșita libertate pe care o primește omul este și poarta [conștiința] pentru orice virtute. Căci “virtutea constă în a fi fără stăpân și a face ceea ce-ți place, tot ce faci din constrângere sau din silă nu poate fi virtute”.¹⁰ Potrivit acestei concepții, animalele, deoarece se supun legilor naturii, pe care nu le pot depăși, nu pot avea virtuți.

Fiind chip al Împăratului ce stăpânește peste toate, omul poartă și un “veșmânt” corespunzător. Astfel, “în locul mantiei de purpură, s-a îmbrăcat în haina virtuții, care-i totuși cea mai împărătească dintre îmbrăcăminți, iar în loc de sceptru se sprijinește pe fericirea nemuririi, pe când, în loc de diademă împărătească, e împodobit cu coroana dreptății, așa încât prin toate acestea omul se distinge printr-o vrednicie de adevărat împărat ca unul care se aseamănă aiudoma frumuseții Modelului său”.¹¹

Potrivit relatării biblice, doar omul, dintre toate făpturile, este rezultatul unui sfat Dumnezeiesc, celelalte au fost făcute fără un “plan” prealabil.¹² Dumnezeu Sfânta Treime a zis: “Să facem om după chipul și după asemănarea *Noastră*..., ca să stăpânească toate vietățile ce se târăsc pe pământ și tot pământul” (Fc. 1, 26). Rezultatul acestui sfat Dumnezeiesc a fost Însuși Hristos, adică Noul Adam, care este Arhetipul și scopul lui Adam cel vechi, “căci nu Adam cel vechi a fost model pentru Adam Cel nou, ci cel vechi a fost luat după modelul Celui nou... Pentru noi, care îl cunoaștem mai de mult ca strămoș, Adam cel Nou S-a făcut începătura firii omenești, dar pentru Cel care are în fața ochilor toate făpturile chiar

înainte de a-și lua ele începutul vieții – Adam cel vechi nu e decât o imitare a lui Adam cel nou, zidit după chipul și asemănarea Acestuia... Ca să spunem totul într-un cuvânt, Mântuitorul a fost Cel Dintâi dintre toți și Singurul care ne-a arătat în ființa Sa un chip de om adevărat și fără scăderi atât în ce privește purtările în viață, cât și în oricare alte privințe”.¹³ Panayotis Nellas, rezumând învățătura patristică, limpezește acest paradox aparent. “Nu are importanță faptul că Hristos nu a existat istoric pe vremea creației lui Adam. Faptul că Hristos este în realitatea supratemporală a lui Dumnezeu “mai-întâi-născut decât toată zidirea” (Col. 1, 15- 17) constituie o învățătură biblică fundamentală. Dacă omul, pentru care a fost făcută întreaga creație materială, a răsărit pe pământ ultimul după toate creaturile, atunci este, negreșit, logic ca Hristos, Care reprezintă scopul întregii creații materiale și spirituale, să fie posterior lui Adam, de vreme ce toate lucrurile sunt conduse de la cele nedesăvârșite spre desăvârșire.¹⁴ Ca realizare supremă a omului, este firesc ca Hristos să reprezinte scopul mersului ascendent al umanității, început, dar și capăt, al istoriei”.¹⁵

Omul trebuie să tindă neîncetat spre acest Arhetip al său. Nu este vorba doar de Cuvântul pur și simplu, ci anume de Cuvântul întrupat. Căci, fiind o natură divino-umană, omul trebuie să se desăvârșească atât spiritual, cât și trupește. Făurindu-l pe om, Dumnezeu “a sădit în firea sa un amestec de dumnezeiesc și de omenesc pentru ca să poată gusta din fericirea amândurora, atât bucuria de a sta în legătură cu Dumnezeu, cât și prin plăcerile pământești, prin simțământul care-l are, că nu-i străin nici de bucurii”.¹⁶ De aceea până și “sufletul adevărat și desăvârșit [prin firea lui, precizarea Sf.] este ceva unic, capabil să cugete și nematerialnic, dar legat prin simțuri de lumea materială”.¹⁷ Această armonie desăvârșită dintre suflet și trup, în care nici sufletul nu-i este superior trupului (ca în religiile orientale), nici trupul sufletului (ca la atești sau hedoniști), ci amândouă alcătuind ființa umană, este o armonie în care urma să se sălășluiască Hristos Dumnezeu. Căci dacă trupul ne-a fost dat pentru a-L încâpea pe Dumnezeu, la vremea venirii lui Hristos în istorie, tot pentru El ne-a fost dată și rațiunea: “fiindcă pentru omul cel nou a fost alcătuită dintru început natura omului; mintea și dorința au fost făcute pentru Acela: minte am primit ca să-L cunoaștem pe Hristos, dorință ca să alergăm spre El, memorie avem ca să-L purtăm în ea pe El, fiindcă El a fost Arhetipul pentru cele zidite (de El)”.¹⁸

Condiția care ne apropie de Dumnezeu, făcându-ne asemănare desăvârșită a Lui, este nepătimirea, pe care nu o pot avea animalele. “Curăția, nepătimirea, fericirea, înstrăinarea de orice rău și multe altele de acest fel sunt cele prin care se exprimă asemănarea omului cu Dumnezeu”.¹⁹ Pentru ca nepătimirea noastră să fie realizabilă, Dumnezeu ne dăruiește până și o naștere nepătimașă, nouă celor născuți din bărbat și femeie. Această naștere este Sfântul Botez. Căci, “pentru ca să devină cu adevărat om, Domnul a dat un alt început naturii umane, începutul unei a doua faceri, adică nașterea spirituală prin Botez, care nu e numai o eliberare de

consecințele păcatului strămoșesc, ci și o realizare pentru fiecare credincios a operei pe care nu a realizat-o Adam”.²⁰ Sfântul Maxim Mărturisitorul e de părere că însuși Adam a fost creat de Dumnezeu după chipul Său, cu scopul de a se naște mai târziu cu voia lui din Dumnezeu prin Duhul Sfânt. Dumnezeu voiește ca omul să conlucreze liber, cu puterea pe care o are în sine la nașterea sa.²¹

Nepătimirea se realizează prin petrecerea neîncetată în Dumnezeu, îndeplinind poruncile Lui. Orice abatere a minții de la Dumnezeu sfârșește prin a aluneca spre rău. Ființa umană, fiind organizată teocentric, tinde în mod natural spre Dumnezeu. Atunci când această tendință este întreruptă de factori parazitiți, omul se dezbină în ființa sa și apare boala. Unul din Părinții Pustiei spunea în sfaturile sale către monahi: “Cugetă cele bune, ca să nu cugeți cele rele, deoarece nu stă în firea minții omenești ca să stea nemișcată”.²² Adam nu a îndeplinit această poruncă și și-a despărțit mintea de Dumnezeu, cugetând cele străine. Astfel, el l-a negat pe Dumnezeu, sursa existenței sale. Drept urmare, Adam s-a dat pe sine morții, sinucigându-se în sensul cel mai adevărat al cuvântului. Deoarece, atunci “când Îl neagă pe Dumnezeu, omul se neagă pe sine însuși și se autodistruge. Când viețuiește teocentric, el se pune în valoare la infinit pe sine însuși, se dezvoltă și întregeste în veșnicie”.²³

Însă pe lângă mișcarea înspre Dumnezeu, pe care omul o are în sine în chip firesc, omul mai are și o altă mișcare, nefirească, spre cele animalice. Această dublă orientare a omului este o consecință a păcatului, pe care o vom discuta în continuare.

3. Omul – chip al lui Dumnezeu și chip al animalului

Omul se naște, crește, are nevoie de hrană, îmbătrânește și moare ca și animalele.²⁴ Cum, dar, îl vom numi chip al lui Dumnezeu, din moment ce nici una din acestea nu îi sunt proprii lui Dumnezeu? Acestea ni se par nouă, deoarece judecăm după cele ce se văd, iar omul, prin ceea ce se vede, este în cea mai mare parte chip al animalului, iar chip al lui Dumnezeu este mai mult prin ceea ce nu se vede. Adam nu a cunoscut nici una din acestea, el nici nu s-a născut ca noi, nici nu a supt sân, nici nu a cunoscut creșterea de la mic la mare, ci a avut de la început “vârsta bărbatului desăvârșit” (Efes. 4, 13), vârsta lui Hristos. Același lucru se poate spune și despre Eva, care împreună cu Adam alcătuiește omul, căci “a făcut Dumnezeu pe om după chipul Său; după chipul lui Dumnezeu l-a făcut; a făcut bărbat și femeie” (Fc. 1, 27).

Părinții Bisericești sunt de părere că separarea în bărbat și femeie este posterioară creației.²⁵ Scriptura spune că “Dumnezeu a făcut pe om. După chipul lui Dumnezeu l-a făcut pe el” (Fc. 1, 27). Crearea celui ce a fost făcut “după chip” și-a atins din acel moment desăvârșirea. Dar Scriptura se întoarce din nou și ține să precizeze: “Bărbat și femeie i-a făcut pe ei”.

Cred că toți sunt de acord că acest lucru nu s-a spus în legătură cu Dumnezeu ca model original (cu toate că) - după cum zice Apostolul - "în Hristos Iisus nu mai este nici parte bărbătească, nici parte femeiască" (Gal. 3, 28). Și cu toate acestea, Scriptura ne istorisește că în aceste două direcții s-a împărțit omenirea".²⁶ Prin specificarea bărbat și femeie, Sf. Grigorie de Nyssa crede că s-a introdus în ființa noastră ceva "cu totul străin de Dumnezeu",²⁷ "împărțire care n-are a face cu modelul dumnezeiesc, ci [...] ne încadrează în ceata vietăților necugetătoare".²⁸

Idea că bărbatul și femeia nu au fost separați dintru început, a dat în diferite culturi naștere unor interpretări, de multe ori naive și caraghioase, pe care însă este interesant să le amintim. De exemplu, după Bereshit rabba, "la Facere, Adam și Eva stăteau spate în spate, lipiți de umeri: atunci Dumnezeu i-a despărțit printr-o lovitură de secure, care i-a separat în două. Alții sunt de părere că primul om (Adam) era bărbat pe partea dreaptă și femeie pe stânga; dar Dumnezeu l-a tăiat în două jumătăți".²⁹ În Banchetul, Platon crede că omul primitiv era o ființă bisexuală de formă sferică. La popoarele orientale, iar printre filozofi, mai ales cei pitagoreici, exista concepția că sufletele oamenilor au preexistat într-o lume ideală, din care au căzut prin păcat. Aceștia au dat naștere părerii potrivit căreia un astfel de suflet ideal poate ajunge "om" numai după ce gustă din păcat. Filozofia androgenului a preocupat într-o măsură foarte mare diverse școli filozofice și teozofice grecești, printre care și neoplatonicienii și neopitagoreicii, cât și sectele gnostice, așa-zis creștine. Ea este o deducție logică a idealului, potrivit căruia omul desăvârșit trebuie să fie o ființă fără fisuri. În general, filozofii greci, în pofida politeismului de atunci, ajunseseră să afirme că divinitatea, ca expresie supremă a desăvârșirii, dacă există, trebuie să fie una și indivizibilă. În mitologia babiloniană, de unde avem vestita epopee a lui Ghilgameș, descoperim o idee înrudită, Enkidu (personajul făcut de zei pentru a răzbuna populația Urukului asupra tiranului Ghilgameș), el fiind un om al pădurii, care "se îmbulzea cu turma de animale sălbatice la adăpătoare, iar inima-i dădea ghes să stea printre dobitoacele apelor" (*Epopeea lui Ghilgameș, II*). Prin această imagine plină de gingășie, autorul popular al epopeii sugerează în câteva rânduri desăvârșita armonie dintre Enkidu și natură. Atunci când Ghilgameș voiește să-și slăbească adversarul, care mai târziu i-a devenit cel mai bun prieten, el îi trimite în cale o curtezană. Enkidu cunoaște păcatul, iar drept urmare, atunci când se îndreaptă spre adăpătoare, văzându-l, animalele o iau la fugă. Iată o frumoasă legendă în care, chiar dacă nu ni se vorbește clar despre o existență androgenă inițială a omului, ea ni se impune în ordine inversă: împreunându-se, bărbatul și femeia își pierd armonia cu cosmosul pe care au avut-o până la împreunare. Același lucru ni se relatează și în cartea Facerii, unde Adam, deși stăpân peste fiarele pământului, după cădere, va fi nevoit să se apere de răutatea acestora. Dar dovada cea mai sugestivă în favoarea unei existențe androgine inițiale a omului, este faptul că la diferite popoare și religii, indiferent de concepția

fiecăruia despre desăvârșire, există monahismul.

Omul a fost creat pentru viață cerească asemenea îngerilor. De aceea el nu avea nevoie să se căsătorească, ceea ce se dă de înțeles prin lipsa rușinii și nepătimirea celor doi oameni de până la cădere. Oamenii în rai, deși aveau trup, fiecare cu conformația lui psihosomatică specifică, nu aveau nimic din cele trupești și nu erau supuși nevoilor trupurilor, petreceau în rai ca niște îngeri, fără a fi aprinși de poftă și fără a fi asediați de alte patimi. Aceeași stare ne-a făgăduit-o Hristos la înviere, unde nu vor mai fi bărbat și femeie, ci “toți vor fi una în Hristos” (Gal. 3, 28). Atunci când Mântuitorul a fost ispitit de saducheii, întrebat fiind a căruia dintre cei șapte frați va fi femeia după înviere, căci toți au avut-o de nevastă, Hristos le răspunde: “Fiii *veacului acestuia* se însoară și se mărită; iar cei ce se vor învrednici să dobândească veacul acela și învierea cea din morți nici nu se însoară, nici nu se mărită. Căci nici să moară nu mai pot, căci sunt la fel cu îngerii și sunt fii ai lui Dumnezeu, fiind fii ai învierii” (Lc. 20, 34-36). Astfel, “harul învierii nu trebuie înțeles altfel decât ca o restabilire a oamenilor în vechea stare pe care au avut-o înainte de căderea în păcat”.³⁰ Căci “dacă viața celor restabiliți se aseamănă cu cea a îngerilor, atunci e limpede că viața de dinainte de păcat era un fel de viață îngerească”.³¹ Deși anterioară căderii, separarea în bărbat și femeie este o urmare a căderii. Acest paradox se explică prin atotștiința și înainte-vederea lui Dumnezeu. “Întrucât [Dumnezeu] prin puterea Lui a văzut mai dinainte depărtarea noastră liberă de pe calea cea dreaptă și căderea care a urmat, departe de viața îngerilor, pentru ca să nu nimicească sufletele omenești care uitaseră cu totul chipul în care se desăvârșesc îngerii, Dumnezeu a rânduit pentru firea noastră ceva mai potrivit stării de după alunecarea noastră în păcat: în loc să rămânem la vrednicia îngerească, El ne-a îngăduit să transmitem viața de la unii la alții întocmai ca dobitoacele și ca vietățile necugetătoare”.³² Sfântul Ioan Gură de Aur, care a scris atâtea cuvinte înălțătoare despre căsătorie, fiind cred cel mai mare dascăl al vieții de familie, nu ezită să vadă în căsătorie decât o urmare a morții: “După ce nu a ascultat de Dumnezeu și s-a făcut pământ și țărână, scrie Sfântul, omul a pierdut împreună cu acea petrecere fericită și frumusețea fecioriei. După ce, ajungând robiți, au dezbrăcat această haină împărătească și au părăsit lumea cerească, au primit stricăciunea morții și blestemul și durerea și viața chinuită, atunci, o dată cu acestea, a fost introdusă și căsătoria... Vezi de unde și-a luat obârșia căsătoria, de unde s-a arătat a fi necesară?... Fiindcă unde este moarte, acolo e și căsătoria, iar acolo unde nu este aceea, nu urmează nici aceasta...”³³ Dumnezeu, Care are nemăsurată iubire de oameni, transformă răul în binecuvântare, prefăcând ceea ce a fost un rezultat al păcatului în ceva folositor. Omul nu va pieri, ci va căpăta șansa reabilitării. El poate acum să perpetueze viața. Numai că prin modul de înmulțire, în chipul dobitoacelor, în om au pătruns toate pornirile și patimile caracteristice firii dobitoacelor.³⁴ De aici încolo, omul, cel după chipul lui Dumnezeu, devine și chip al dobitocului³⁵ și “în cele pe care – ca

dobitoacele necuvântătoare - știu *din fire*, într-acestea își găesc pieirea” (Ap. Iuda 1, 10). Viața omului de după cădere e o continuă zbatere între animalitate și Dumnezeire.

Dumnezeu nu cunoaște patima³⁶. “Drept este Domnul Dumnezeu nostru și nu este nedreptate întru Dânsul”, zice Psalmistul (Ps. 91, 15). De aceea orice patimă nu este altceva decât manifestarea în om a chipului dobitocului, care “la om crește cu atât mai mult cu cât conlucrează în ea și mintea omului”.³⁷ Dacă vom analiza innografia și rugăciunile ortodoxe, vom vedea că ele sunt pătrunse de sentimentul că cel ce se roagă este mai “rău decât dobitocul”³⁸: “căci vierme sunt, și nu om”, se smerește Împăratul David (Ps. 21, 6). Îndobitocirea este urmarea practicării continue a păcatului, care se realizează prin folosirea irațională a pornirilor și instinctelor date omului doar pentru supraviețuire în noile condiții de existență. Eseistul italian Julius Evola, în cartea sa “Metafizica sexului”³⁹, urmând un scop contrar celui pe care îl urmărim noi, face totuși o afirmație care susține ceea ce vom spune. El observă că dintre toate viețuitoarele, doar omul își folosește instinctele sexuale și în afara scopului procreației, neavând perioade anumite pentru aceasta, ca dobitoacele. Același lucru se poate spune și despre celelalte patimi, cum ar fi mâncatul sau somnul. Să ne aducem aminte doar de chefurile romanilor, care își gâdilau gâtlejul cu o pană, provocându-și voma, pentru a face loc iarăși mâncării. “În urma înclinărilor și preocupărilor animalice, adeseori se îndobitoceste până și gândirea, așa încât tot ce-i bun în noi cade sub ascultarea răutății. Îndată ce omul își lasă spre degradare puterea cugetului, silindu-și mintea ca patimile să prindă în ea rădăcini, el devine robul patimilor,⁴⁰ și din clipa aceea are loc în om o răsturnare și o înlocuire a pecetii lui Dumnezeu cu un chip al dobitocului, încât întreaga fire a noastră pornește pe calea aceasta, ca și cum mintea noastră n-ar mai cultiva, decât principii pătimeșe, ajutându-le să sporească tot mai mult”.⁴¹

În acest fel, pe măsură ce omul care practică virtutea dezvoltă în sine chipul lui Dumnezeu, iar pe cel al dobitocului îl distruge, într-o măsură și mai mare am putea spune, omul care practică păcatul dezvoltă în sine chipul dobitocului, iar pe cel al lui Dumnezeu îl pierde. Aceasta și pentru că nimeni nu, poate “întrece” și depăși pe Dumnezeu, imitându-I virtuțile, în schimb omul poate, după cum am văzut, să întrecă dobitocul în patimă. În una din cuvântările sale, Sfântul Ioan Gură de Aur face o inventariere interesantă a trăsăturilor animale lucrătoare în om, mai exact, Sfântul corespunde fiecărei patimi un animal: “Spune-mi, dar, după care fapte să te cunosc că ești creștin, când totul te arată necreștin? Dar pentru ce spun: creștin? Nu pot ști bine nici dacă ești om. Când te văd că arunci cu picioarele ca un măgar, că sari ca un taur, că nechezi după femei ca un armăsar, că ești lacom la mâncare ca un urs, că-ți îngrași trupul ca un catâr, că ești ranchiunos ca o cămilă, că răpești ca un lup, că te mânii ca un șarpe, că rănești ca o scorpie, că ești șiret ca o vulpe, că ții în tine veninul răutății ca o aspidă și viperă, că lupți împotriva fraților tăi ca demonul cel

rău, cum voi putea să te număr cu oamenii când nu văd în tine caracteristicile firii omenești? [...] Cum să te numesc? Fiară? Dar fiarele au numai unul din cusururile amintite! Tu însă ai adunat în tine toate cusururile și mergi chiar mai departe decât fiarele sălbatice. Să te numesc drac? Dar dracul nu slujește tiraniei stomacului, nici nu îndrăgește banii. Spune-mi, te rog, pot să te mai numesc om când ai mai multe cusururi decât fiarele și dracii? 42

Iată, în câteva cuvinte, rațiunea după care cel ce se desparte de Dumnezeu devine mai rău decât dobitocele și chiar decât dracii. De fapt, acesta este mesajul evanghelic, care intervine obsedant mai ales în epistolele pauline: “Au nu știți că celui ce vă dați spre ascultare robi, sunteți robi aceluia căruia vă supuneți; fie ai păcatului spre moarte, fie ai ascultării spre dreptate” (Rom. 6, 16). “Căci și noi eram altă dată fără de minte [fără rațiune, ca și dobitoacele], neascultători, amăgiți, slujind poftelor și multor feluri de desfătări, petrecând viața în răutate și pizmuire, urâți fiind și urându-ne unul pe altul; iar când bunătatea și iubirea de oameni a Mântuitorului nostru Dumnezeu s-au arătat, El ne-a mântuit nu din faptele cele întru dreptate săvârșite de noi, ci după a lui îndurare, prin baia nașterii celei de a doua și prin înnoirea Duhului Sfânt” (Tit 3, 3-4).

Patima robește, ascunzând, ca o mască⁴³ chipul lui Dumnezeu care este în noi. Omul stăpânit de patimi nu poate să-L cunoască pe Dumnezeu. Pentru Platon, patima este o piedică în calea filozofiei: “Căci să știi, declară Socrate în Republica, că pe cât mai palide devin pentru mine plăcerile legate de trup, pe atât sporesc dorințele și plăcerile iscate de convorbiri”.⁴⁴ Dezvoltând aceeași idee, Platon relatează în continuare o întâmplare cu Sofocle: “Odată, povestește același personaj, am fost de față când cineva l-a întrebat pe poetul Sofocle: “Cum stai, Sofocle, cu plăcerile iubirii? Mai poți oare să te bucuri de o femeie?” Poetul răspunse: “Nu vorbi cu păcat, omule! Cu adâncă mulțumire am scăpat de iubire, de parcă aș fi fugit de un stăpân smintit și sălbatic”.⁴⁵

Patimile sunt adesea înfățișate de Sfinții Părinți ca niște fiare care ne sfâșie. “Închipuie-ți, spune Sf. Ioan Gură de Aur, că și mânia este tot o fiară. Arată și tu față de tine tot atâta zel cât îl arată alții pentru îmblânzirea leilor; îmblânzește și tu, domesticește și tu mânia din sufletul tău. Și mânia are dinți și unghii groaznice; dacă nu-ți domesticești mânia, mânia omoară totul. Nu pot sfâșia leul și vipera atât de cumplit măruntaiele ca mânia, sfâșiindu-le neconținut cu unghiile ei de fier. Nu vatămă numai trupul, ci strică și sănătatea sufletului, mâncându-l, rupându-l, rozându-l toată puterea, făcându-l cu totul nefolositor”.⁴⁶ Atât “mânia [cât și celelalte patimi, afirmă Sf. Grigorie al Nyssei] nu poate forma un punct de asemănare între Dumnezeu și om”.⁴⁷ Deoarece Dumnezeu, fiind bunătatea și nepizmuirea desăvârșită, nu se mânie.⁴⁸ Nici măcar izgonirea din rai nu a fost o pedeapsă din partea lui Dumnezeu, deoarece Dumnezeu nici nu lovește, nici nu cere satisfacții, ci pedeapsa e o mișcare care vine în mod

natural din partea naturii ce a fost tiranizată și defectată de acțiunea greșită a lui Adam, deoarece căderea omului a provocat dereglarea întregului cosmos.

Până aici am văzut că, după ce l-a creat pe om, iar acesta l-a stat împotriva, căzând în moarte, Dumnezeu nu doar că nu-l pedepsește, ci toate câte au rezultat în urma păcatului le întoarce în favoarea omului. Însăși moartea pe care o va cunoaște omul de acum înainte nu este îndreptată împotriva omului, ci împotriva “stricăciunii care-l învăluie”.⁴⁹ După Sf. Grigorie Teologul, Dumnezeu a îngăduit moartea “ca răul să nu devină nemuritor”.⁵⁰ Prin moartea biologică, Dumnezeu practic îl sustrage pe om din fața “răzbunării” iraționale a naturii, oferindu-i șansa să renască într-o altă dimensiune. De aceea nimic din cele cu câte l-a înzestrat Dumnezeu pe om în “noua sa pribegie” nu poate fi considerat rău, chiar și aceleași patimi. Pe de o parte, instinctele sunt o poartă care poate duce spre iraționalitate, iar pe de altă parte, acestea constituie “un leac și o binecuvântare, o posibilitate nouă pe care o dă Dumnezeu omului ca să poată supraviețui în moarte, din moment ce a pierdut viața, și mai ales ca să supraviețuiască corect, să ajungă în punctul de a regăsi mai deplină viața și forma mai frumoasă a naturii lui Hristos”.⁵¹

Oricât s-ar întări patimile împotriva omului, ele nu pot să șteargă cu desăvârșire strălucirea chipului lui Dumnezeu din noi. Rațiunea cu care este înzestrat, are putere să conducă cu ele. Iar atunci când “puterea minții ajunge să stăpânească aceste porniri, oamenii pot face tot atâtea virtuți. Mânia poate deveni bărbăție, sfiala poate duce la siguranța întemeiată, din frică se poate ajunge la ascultare, din ură la antipatie față de rău, din patima amorului la dorul puternic după frumosul cel real,⁵² și aceasta pentru că o fire demnă se ridică deasupra patimilor și se ferește să ajungă în robia răului (o astfel de mândrie e lăudată de marele apostol Pavel atunci când ne cere să căutăm cele de sus)”.⁵³

Omul este singura ființă liberă, iar ceea ce îl smulge pe om din circuitul biologic închis este practicarea virtuților, care sunt o însușire proprie doar naturii divino-umane.⁵⁴ Dacă animalele se supun și sunt conduse de legitățile naturii, fără să le poată depăși, omul are putere să supună el aceste legități în favoarea sa. În aceasta constă și dovada supremei libertăți a omului, care-l ridică peste legile iraționale și intransigente ale Universului în care trăim. Aceasta ne mai arată că omul este și stăpân al acestui Univers și că, pe lângă biologic, mai are ceva care desemnează natura sa atemporală și aspațială. Omul este de nepătruns, progresele sale în toate domeniile sunt imprevizibile și inepuizabile – aceasta ne vorbește de originea sa divină, că omul este chip al infinității lui Dumnezeu.

Fiind o ființă divino-umană, omul tinde în chip natural spre Dumnezeu. Atunci când această mișcare este întreruptă sau înăbușită, omul este bântuit de o mare neliniște și tristețe, pe care Blaga o numea “tristețe

metafizică”. “Neliniștit este sufletul meu, Doamne, până când nu se va odihni întru Tine”, oftează Fericitul Augustin chiar la începutul “Confesiunilor” sale. “Căci sufletul omului, scrie Sfântul Tihon din Zadonsk, fiind duh creat de Dumnezeu, în nimic altceva nu-și află plăcerea, liniștea, pacea, mângâierea și bucuria, decât numai în Dumnezeu, de la Care, după chipul și asemănarea Aceluia, a primit ființă; atunci când se desparte de El, e nevoit să-și caute plăcerea în făpturi și cu patimi felurite, ca și cu niște roșcove, se hrănește...”⁵⁵

Voind să scape de această tristețe, grecii au inventat banchetele și sălile de teatru, discuțiile filozofice, pentru cei mai spiritualizați, dar și jocurile și orgiile, pentru cei cu totul trupești. Aceasta era o consecință logică a religiei antice grecești. Grecul era tiranizat de ideea destinului implacabil și de spiritul răzbunător al zeilor. Zeii Greciei antice nu doar că nu îi ajutau pe oameni, ci orice încercare a vreunui zeu minor de a conlucra cu muritorii era aspru pedepsită de zeii mai mari. Atunci când Prometeu îndrăznește să ducă focul oamenilor, Zeus îl leagă de o stâncă, unde vulturii aveau să-i ciupească ficatul zeului umanist, ficat care peste noapte creștea la loc pentru a putea fi ciupit la nesfârșit. Iar după toate aceste farse ale cetățenilor cerului îndreptate împotriva oamenilor în timpul vieții lor pământești, dincolo îi aștepta în mod inevitabil focul Hadesului.⁵⁶ Iată de ce grecii aveau o motivație logică a hedonismului lor, reieșind din doctrina lor religioasă. Drept urmare, ei au ajuns să îndumnezeiască corpul omenesc, plâsmuind un “dumnezeu” de tipul celui freudian și nietzschean, în care biologicul, instinctualul încearcă din răspuțeri să îmbrace haina strălucirii care nu i se potrivește. O astfel de îndumnezeire a omului, fără Dumnezeu și împotriva lui Dumnezeu, este împlinirea dorinței diavolului, pe care acesta i-a șoptit-o Evei în rai. Să nu uităm însă că grecii au făcut aceasta dintr-o mare tristețe, tiranizați de monstruoza fatalitate a morții și a nedreptății. Această atitudine, tipică nu numai pentru grecii antici, ci pentru toți oamenii fără Dumnezeu, a atins proporții monstruoase în lumea contemporană. Ea însă este nemotivată pentru o lume în care se pare că nu mai este om care să nu fi auzit niciodată de Hristos. “Cu noi este Dumnezeu”, așa se tâlcuiește Emanuel, numele Dumnezeului Care a primit să fie om, pentru a-l face pe om “dumnezeu” după har. Cu noi este Dumnezeu, Biruitorul Morții sau, și mai exact, în noi este Dumnezeu!

Da, omul contemporan este un om al neliniștilor. Epoca în care trăim este așa. Omul a ajuns, în clipele sale de singurătate apăsătoare, să nu-și mai înțeleagă cauzele propriei neliniști. Însă ceea ce ne neliniștește pe fiecare dintre noi nu este altceva decât glasul absenței lui Dumnezeu. Dumnezeu pur și simplu strigă din inima fiecăruia, iar durerea și neliniștea omului care înăbușă acest glas se pot asemăna doar cu durerea și neliniștea fetei adolescente care avortează, iar noaptea se visează alăptând un copil. Noi trebuie să-L “zămislăm” pe Dumnezeu în inimile noastre de la Duhul Sfânt și să-L “naștem” lumii, neîncetat în toată viața noastră.

Iată “aerul înălțimilor” după care râvnea Nietzsche, iată supraomul! Iată și “omul - măsură a tuturor lucrurilor”! Iată suma eforturilor de a-l preamări pe om: “Omul – chip al lui Dumnezeu”!

NOTE

1. Este vorba, desigur, de celebra maximă a lui Pascal “omul este o trestie cugetătoare”. Pentru P., omul, chiar dacă este o trestie, adică o ființă mai firavă decât multe altele, care poate fi strivită cu ușurință de o stihie, el totuși se ridică deasupra tuturor acestor stihii, căci, spre deosebire de ele, este singurul care are conștiința morții sale, pe când acelea nu au conștiința că l-ar ucide.

2. *Panayotis Nellas, Omul - animal îndumnezeit, Perspective pentru o antropologie ortodoxă, Editura Deisis, Sibiu 1999.*

3. Avem și alte cazuri în Scriptură, când Dumnezeu își face cunoscută voia prin animale, de exemplu vitele de care a fost legat chivotul furat, ca să se vadă dacă Dumnezeu binevoiește să se întoarcă în mijlocul israeliților (I Regi. 6, 7-14). Interesant de observat că vacile înjugate la car erau la prima fătare și că vițeii lor erau închiși acasă, în direcție opusă. În felul acesta se arată că dobitoacele depășesc legile firii, pentru a îndeplini porunca lui Dumnezeu, ca și în cazul cu asina lui Valaam.

4. “Fiind plăsmuit după chipul lui Dumnezeu, omul este alcătuit teologic. Și pentru ca să fie adevărat, el trebuie să existe și să trăiască în fiecare clipă teocentric”. P. Nellas, op. cit., p. 84.

5. Sf. Grigorie de Nyssa, *Despre facerea [alcătuirea] omului, Scrieri, partea a doua*, trad. de Pr. prof. dr. Teodor Bodogae, *Ed. Inst. Bibl. și de Misiune al BOR, 1998, colecția PSB*, p. 38.

6. Pentru Sf. Grigorie, “podoaba pe care o poartă sufletul omenesc constă tocmai în asemănarea cu frumusețea modelului său și, după cum și oglinda își câștigă strălucirea prin felul cum redă chipul celui ce apare în ea, credem că tot aceeași relație este și între cuget și firea care se lasă condusă și îndrumată, fiind în stare astfel să câștige și pentru sine din frumusețea și desăvârșirea Acelui model prin faptul că ea devine în același timp un fel de oglindă din oglindă sau chip al chipului (asupra acestei sintagme vom mai reveni). *Ibidem*, p. 37.

7. “Dacă chipul ar purta în toate ocaziile pecetea frumuseții pe care o are Modelul nostru, atunci cu greu s-ar isca între ei vreo neînțelegere, ci între ei s-ar dovedi cea mai deplină unire și identitate. Căci ce deosebire poate fi între Dumnezeire și ceea ce e întru toate asemenea ei? Doar una singură, Dumnezeirea e necreată, pe când cel asemenea ei a fost adus la viață prin creație”. *Ibidem*, p. 49. Sau la Nicolae Cabasila: „Că oamenii se fac dumnezei și fii ai lui Dumnezeu, iar natura noastră se cinstește cu cinste dumnezeiască, și țărâna se înalță până la atâta slavă, încât devine vrednică de aceeași cinste și chiar asemenea cu natura dumnezeiască – cu ce se poate compara aceasta?... Dumnezeu ne-a dăruit binele cel mai mare, mai bun decât care nu a avut ce să dea, astfel încât aceasta este cea mai mare și cea mai desăvârșită faptă de bunătate și culmea bunătății însăși”. (*Sapte cuvinte despre viața în Hristos, I, 48* respectiv *I, 51*, cit. după *Semi slov o jizni vo Hriste, Moscova, 1874*, pp. 10-11).

8. Sf. Grigorie de Nyssa, *Ibidem*, p. 49.

9. *Ibidem*, p. 22.

10. *Ibidem*, p. 49. *Idee prezentă și la Platon, în „Republica” I, 27.*

11. *Ibidem*, p. 23.

12. Sf. Grigorie Îl compară pe Dumnezeu cu un artist care își schițează viitoarea lucrare: “Atunci când a fost vorba de crearea omului, a avut loc o sfătuire și, după cum deducem din cuvântul Scripturii, a avut loc ceea ce face un artist care-și face o schiță de plan pentru ceea ce avea să realizeze, modul în care urma să acționeze și în ce măsură elaboratul nou avea să se asemene cu originalul, adică scopul propriu-zis al noii creații”. *Ibidem*, pp. 21-22.

13. Sf. Nicolae Cabasila, *Despre viața în Hristos 6, PG 150, 680A*, cit. în vol. *Sf. Nicolae Cabasila, Trei omilii la Nașterea, la Bunăvestirea și la Adormirea Preasfintei Maici a lui Dumnezeu, Ed. Icos, 1999*, p.

17.

14. Ibidem, 6, col. 681A (nota lui Nellas). Aceeași idee o găsim și la Sf. Grigorie de Nyssa: “Încă nu-și făcuse apariția printre viețuitoarele lumii acea falnică și prețioasă ființă care e omul. Căci nu era firesc să apară stăpânul înainte de supuși, ci întâi trebuia pregătită împărăția și abia după aceea urma să aibă loc primirea suveranului”, ibid., p. 20. De altfel, Sfântul episcop compară aducerea omului pe lume de către Dumnezeu cu o invitație într-o casă pregătită din timp și amenajată cu toate cele necesare, ca pentru un oaspete de mare preț. Astfel sugerează Sfântul cinstea pe care i-a purtat-o Dumnezeu omului creându-l.

15. P. Nellas, op. cit. p. 77.

16. Sf. Gr. de Nyssa, op. cit., p. 21.

17. Ibid., p. 45.

18. 17. Sf. Grigorie de Nyssa, cit., de P. Nellas, ibidem, p. 77.

19. Sf. Grigorie de Nyssa, op. cit., p. 23.

20. P. Nellas, op. cit., 114.

21. Sf. Maxim Mărturisitorul cit. de Nellas, op. cit., p. 114.

22. Cel mai probabil că aceste cuvinte aparțin Sf. Efreem Sirul. Citatul este fidel.

23. P. Nellas, op. cit., p. 84.

24. “Cele pe care le-a luat omul de la pieile animalului irațional sunt: împreunarea sexuală, concepția, nașterea, întinăciunea, alăptarea la sân, hrana, scurgerea sămânței, creșterea de la mic la desăvârșit, floarea vârstei, bătrânețea, boala, moartea”. (Sf. Grigorie al Nyssei în *Despre suflet și înviere*).

25. “Împărțirea omenirii în bărbat și femeie a avut loc, cred eu, mai târziu, după ce s-a încheiat alcătuirea creației”. (Sf. Grigorie de Nyssa, op. cit., p. 51).

26. Sf. Grigorie de Nyssa, op. cit., p. 48.

27. Ibidem, p. 48.

28. Ibidem, p. 50.

29. *Citat de Mircea Eliade în Mefistofel și androginul, Humanitas, București, 1995, p. 97.*

30. Sf. Grigorie de Nyssa, op. cit., p. 52.

31. Ibidem, p. 52. Cât despre porunca “creșteți și vă înmulțiți”, Sf. Maxim Mărturisitorul crede că este vorba de o înmulțire spirituală a neamului omenesc (cit. de P. Nellas, op. cit., p. 109). În ce mă privește, cred că Dumnezeu, Care știe toate, s-a referit anume la înmulțirea pe care o cunoaștem astăzi, nu la o înmulțire care să se petreacă în rai. La fel și femeia i-a fost dată ca ajutor lui Adam nu pentru rai, ci pentru vremea robirii sale viitoare. Dacă Apostolii și sfinții călugări s-au putut lipsi de ajutorul femeii, nefiind în rai, cu atât mai mult Adam, care era în rai și încă nu cunoscuse răul, deci era în nemijlocită legătură cu Dumnezeu, nu avea nevoie de ajutorul femeii. Cred că și ajutorul femeii și porunca înmulțirii au fost date în rai, dar pentru viața de după cădere.

32. Ibidem, p. 53. Textul continuă cu aceste cuvinte: “Cred că de aici vine faptul că, deplângând starea jalnică a firii omenești, psalmistul geme oftând: “omul în cinste fiind, n-a priceput”, gândindu-se, desigur, la vrednicia pe care a avut-o aproape deopotrivă cu a îngerilor. “De aceea, adaugă el, alăturatu-s-a dobitoacelor celor fără de minte și s-a asemănat lor”.

33. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilii la Facere, omilia XVIII.*

34. "Toate pornirile acestea și altele asemenea lor și-au făcut intrare în om prin modul său de înmulțire, în chipul dobitoacelor". (Sf. Grigorie de Nyssa, *Ibidem*, p. 54.).
35. Această idee este pe larg dezvoltată de Sf. Grigorie de Nyssa în tratatul mai sus citat.
36. "Plăcerea nu poate caracteriza firea atât de înaltă a lui Dumnezeu" Sf. Grigorie de Nyssa, *op. cit.*, p. 54.
37. *Ibidem*, p. 54.
38. De exemplu, această rugăciune către Îngerul Păzitor: "O, rea voire a mea, pe care nici dobitoacele cele necuvântătoare nu o au! Dar cum vei putea să cauți spre mine sau să te apropii de mine, cel necurat ca un câine? Sau cu ce ochi, Îngerule al lui Hristos, vei căuta spre mine, cel ce m-am încurcat așa de rău în lucrurile cele întinate?"
39. Cartea lui Evola a apărut în limba română la Editura Humanitas prin anii 1993- 1994.
40. Idee întâlnită la Platon, *Republica, Opere vol. V, Ed. Științifică și enciclopedică, București 1986, Partea I, 2, pp. 82- 83* (caută în text pentru nota 40 și 41).
41. Sf. Grigorie de Nyssa, *op. cit.*, p. 54.
42. Sf. Ioan Gură de Aur, *Scrieri Partea a treia, Omilii la Matei*, trad. de Pr. D. Fecioru, *Ed. Inst. Biblic și de Misiune al BOR, București 1994, Omilia IV, VIII*, pp. 58- 59.
43. Comparație a Sf. Grigorie de Nyssa, *op. cit.*, p. 55.
44. Platon, *op. cit.*, Partea I, 2, p. 82.
45. *Ibidem* p. 83.
46. Sf. Ioan Gură de Aur, *op. cit.*, p. 60.
47. Sf. Grigorie de Nyssa, *op. cit.*, p. 54.
48. Numeroasele locuri din Scriptură în care se vorbește despre mânia lui Dumnezeu sunt metafore pentru imaturitatea oamenilor, cum sunt și expresiile "de- a dreapta lui Dumnezeu" sau "pleacă urechea Ta, Doamne", "deșteaptă- Te, pentru ce dormi?" ș. a. În Vechiul Testament, se vorbește mai mult de mânia lui Dumnezeu, pentru a- i păzi de pieirea desăvârșită pe evreii împietriți și incapabili să răspundă iubirii lui Dumnezeu.
49. P. Nellas, *op. cit.*, p. 101.
50. Sf. Grigorie Teologul, *Cuvântarea a 45 la Sfintele Paști*.
51. P. Nellas, *op. cit.*, p. 101
52. Sf. Ioan Gură de Aur, rezumând concepția generală a Părinților, e de părere că pofta este nu numai rea, ci și folositoare, deoarece prin ea se perpetuează specia omenească. Ea duce la taina cununii, care este binecuvântată de Dumnezeu pentru cei care nu pot îmbrățișa viața feciorenică.
53. Sf. Grigorie de Nyssa, *op. cit.*, p. 55.
54. Sf. Maxim Mărturisitorul, *cit. de P. Nellas, op. cit.*, p. 95.
55. Pentru a arăta starea degradării omului fără Dumnezeu, Sfântul Tihon recurge la pilda fiului rătăcitor din parabola evanghelică, care, după ce și- a irosit averea părintească, a ajuns să fie slugă în țară străină și să poftască roșcovele pe care le mâncau porcii stăpânului său, pe care îi păștea, dar nu le primea nici măcar pe acestea (Lc. 15, 11- 32).
56. Vezi această idee la Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase, Vol. I, Ed. Științifică,*

București, 1991, p. 258 și mai departe. Despre teama de iad a grecilor, ne vorbește și Platon: "Iată încă ceva pe care, spunându-l, n-aș putea să conving pe mulți. Trebuie să știi Socrate, că, atunci când omul crede că este aproape de moarte, este cuprins de frică și grijă pentru lucruri de care înainte nici nu se sinchisea. Iar poveștile ce se spun despre cele ce s-ar întâmpla în lumea lui Hades, cum că cel ce a făcut nedreptăți aici trebuie să dea acolo socoteală - povești de care răsese multă vreme -, încep atunci să-i răscolească sufletul, din teamă ca nu cumva ele să se adeverească... Iar cel care își descoperă multele sale nedreptăți din viață, întocmai pruncilor, se trezește adesea din somn și, înspăimântat, trăiește în deznădejde". (Platon, Republica, ed. cit. Partea I,2,d, p. 85.)